

Research Paper

Spatial political construction of Persian-speaking countries as a region, based on cultural and identity commonalities

Javad Heshmati*: Ph. D student of Political Geography, Faculty of Geography, University of Tehran, Iran

Received: 2023/04/09 [PP 29-42](#) Accepted: 2023/06/12

Abstract

The changing global conditions and the emergence of new influential factors in international politics underscore the significance of culture in advancing national interests, achieving goals, and enhancing relations between countries. Culture is now recognized as a form of soft power, which holds the potential to exert influence and sway governments. Cultural interactions, by establishing platforms based on shared identity and cultural values, have the capacity to shape the process of convergence at regional and international levels. Central and South Asia, with Tajikistan and Afghanistan at their core, have long been part of Iran's civilizational and cultural realm, extending far beyond Iran's present political geography. This research adopts a descriptive-analytical nature and methodology, with information gathered through library research and referencing reliable sources such as books, articles, and documentary reports. The research findings reveal numerous cultural and identity commonalities between Iran and the aforementioned countries, including the Persian language, music, and ancient shared customs. These commonalities can serve as essential platforms for Iran in regional interactions and the establishment of a new geographic region within this area.

Keywords: Culture, Iran, Tajikistan, Afghanistan, constructivism.

Citation: Heshmati, J. (2023). **Spatial political construction of Persian-speaking countries as a region, based on cultural and identity commonalities.** *Journal of Society and Politics*, Vol 1, No 1, Shiraz, PP 29-42.

* **Corresponding author:** Javad Heshmati, **Email:** jvd.heshmati@ut.ac.ir, **Tel:** +98 9189388379

Extended Abstract

Introduction

Iran, Tajikistan, and Afghanistan, despite being separate countries, are considered integral parts of the larger entity that once constituted the majority of the geographical territory of ancient Iran. The Persian language, commonly spoken in all three countries, serves as the primary connecting thread among this diverse community. Iran, with its rich cultural resources, holds significant importance among Persian-speaking nations. The cultural affinity, shared historical narratives, and border commonalities within the Persian-speaking region, along with a substantial number of elites who actively engage in cultural reexamination and exploration of the past, have prevented a complete cultural rupture between Iran, Afghanistan, and Tajikistan. While Tajikistan and Afghanistan are geographically separated and independent from the ancient Iranian body, they still maintain important cultural and historical links and commonalities, which can be reevaluated and revitalized, drawing upon centuries-old historical and civilizational ties. The coexistence of these three countries can bring numerous benefits and enable them to play a stronger role in regional and global dynamics. However, it is evident that for various reasons, establishing a robust alliance among these countries has proven challenging.

Methodology

The current research utilizes a descriptive-analytical research method. The required information and data for this research have been gathered from library sources, including books, scientific articles, and reliable internet sites. The collected information has undergone qualitative analysis to derive analysis and draw inferences based on the data.

Results and discussion

The Persian-speaking countries of Iran, Afghanistan, and Tajikistan share a common history and cultural identity, with Persian serving as an official or significant language. Iran, being the largest Persian-speaking country, has Persian as its official language. Afghanistan, on the other hand, has the largest Persian-speaking population, and its official

language is referred to as "Dari. " These countries also share a common historical and cultural heritage that extends from Iran to Tajikistan and even China's Turkestan.

Persian speakers in Iran and Afghanistan celebrate shared festivals, such as Nowruz, which symbolizes unity and cultural solidarity. Iranian-origin arts, including architecture and music, have also influenced other countries. Persian literature, serving as a common literary language, can contribute to cultural unity.

Islam acts as another unifying factor among these countries, forming a new region with potential for cultural and economic collaboration. Efforts to regionalize and foster convergence at the regional level, based on cultural, linguistic, and historical commonalities, among other fields, can promote unity and solidarity in cultural, social, economic, and political contexts. This can establish a distinct region in the international arena, encouraging interactions and cooperative endeavors across various domains.

Conclusion

According to the constructivist approach, the interests and identities of states are not predetermined but shaped through interactions. Given the complexities of the current international system, regional convergence holds significant importance in fostering regional interactions. Considering that large parts of Central Asia and Iran's neighboring countries were once part of the Iranian kingdom, there are numerous cultural and civilizational commonalities between Iranians and these nations. The shared culture and history, including the Persian language, rituals and traditions like Nowruz and Thirteenth Badr, as well as art, music, and architecture, can serve as a strong foundation, guaranteeing a deep bond in creating unity and cooperation to achieve regional goals. Decision-makers should prioritize fostering this unity and cooperation, as it can contribute to Iran's relations with countries in this region, leveraging its rich cultural capacities.

However, it is important to acknowledge that there are various variables and negative inhibiting factors hindering the convergence

and closeness among Iran, Afghanistan, and Tajikistan. These obstacles include differences in economic levels, concerns about drug trade in Afghanistan, the presence of regional and extra-regional powers leading to geopolitical competition, and the aspirations of Afghanistan

and Tajikistan to be global actors, often pitted against Iran, including the United States. Regardless of these factors, any actions taken towards regionalization should be approached with caution, as they may face challenges and potential failure.

مقاله پژوهشی

ساخت سیاسی فضایی مجموعه کشورهای فارسی زبان به عنوان یک منطقه، بر پایه اشتراکات فرهنگی و هویتی

جواد حشمتی^۱ دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، ایران.

دریافت: ۱۴۰۲/۰۱/۲۰ صص ۳۹-۴۲ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۲/۲۲

چکیده

تغییر شرایط و مطرح شدن مؤلفه‌های جدید و تأثیرگذار در عرصه سیاست بین‌الملل حاکی از اهمیت مقوله فرهنگ در پیشبرد هر چه بهتر منافع، اهداف ملی و بهبود روابط کشورهاست. بطوری که امروزه از فرهنگ به عنوان قدرت نرم یاد می‌شود که زمینه نفوذ و تأثیرگذاری دولت‌ها را به همراه دارد. تعاملات فرهنگی با ایجاد بستری مبتنی بر هویت و ارزش‌های مشترک فرهنگی از قابلیت تأثیرگذاری بسیاری بر روند همگرایی در عرصه‌های منطقه ای و بین‌المللی برخوردارند. آسیای مرکزی و جنوبی (که تاجیکستان و افغانستان را در دل خود دارد) از دیرباز بخشی از قلمرو تمدنی و فرهنگی ایران بوده، بطوری که بسیار فراتر از جغرافیای سیاسی فعلی ایران بوده است. این پژوهش براساس ماهیت و روش توصیفی - تحلیلی است و اطلاعات مورد نیاز به شیوه کتابخانه‌ای و براساس مراجعه به منابع معتبر کتب، مقالات و گزارشات مستند گردآوری شده است. نتایج پژوهش نشان‌دهنده اشتراکات فرهنگی و هویتی بسیاری از جمله زبان فارسی، موسیقی، آداب و رسوم کهن و مشترک، بین ایران و کشورهای فوق‌الذکر می‌باشد که می‌تواند بستری لازم برای ایران در عرصه تعاملات منطقه‌ای و ساخت یک منطقه جدید در این حوزه جغرافیایی فراهم آورد.

واژه‌های کلیدی: هویت ملی، نهادهای فرهنگی، تمدن، جمهوری اسلامی ایران.

استناد: حشمتی، جواد. (۱۴۰۲). ساخت سیاسی فضایی مجموعه کشورهای فارسی زبان به عنوان یک منطقه، بر پایه اشتراکات فرهنگی و

هویتی. فصلنامه جامعه و سیاست، سال ۱، شماره ۱، شیراز، صص ۳۹-۴۲.

^۱ نویسنده مسئول: جواد حشمتی، پست الکترونیکی: jvd.heshmati@ut.ac.ir، تلفن: ۰۹۱۸۹۳۸۸۳۷۹

مقدمه

در آینده‌ای نه چندان دور که اتحادیه‌های بر اساس منافع مشترک (فرهنگی، نظامی، سیاسی و...) شکل بگیرد، که به نظر می‌رسد، این مهم بر اساس ویژگی‌های قومی و زبانی و فرهنگی، در حال انجام است. روند وحدت نظامی - امنیتی و فرهنگی کشورهای عربی حاشیه خلیج فارس و کشورهای عرب زبان در قالب اتحادیه عرب و نزدیکی بیش از پیش ترکیه با جمهوری آذربایجان ... موید نظر فوق است. اما در این میان کشورهای دیگر از جمله ایران نیز باید به فکر توسعه حوزه نفوذ و قدرت خود باشند و در جهان کنونی این امر با تأکید بر منطقه‌گرایی با توجه بر حوزه‌های گوناگون بویژه فرهنگی محتمل به نظر می‌رسد. مشترکات تاریخی، فرهنگی و ایدئولوژیکی بین ایران و عموماً جمهوری‌های آسیای مرکزی و خصوصاً تاجیکستان و افغانستان، که زبان و فرهنگ مشترک همکاری‌های جدیدی را می‌طلبد، زمینه‌های مناسبی را برای ایجاد و توسعه همکاری‌های منطقه‌ای و جهانی فراهم می‌سازد (Sukut, 1993: 4). همگرایی فرهنگی با مبنا قرار دادن مؤلفه‌های فرهنگی و هویتی، از جمله الگوهای متداول در شکل‌گیری اتحادها و پیوندهای منطقه‌ای به شمار می‌آید که از توانایی بالایی در ایجاد انسجام و همبستگی در مناطق مختلف جغرافیایی برخوردار بوده و مبین فصل نوینی در روابط منطقه‌ای می‌باشد. از آنجایی که نقش فرهنگ در حوزه‌های مختلف اجتماعی عمده و قابل توجه است، لذا تحقق پیمان‌های منطقه‌ای و همگرایی میان کشورهای مختلف در این راستا قابل تأویل و تفسیر می‌باشد و این امر دولت‌ها را ملزم به پذیرش جایگاه والای فرهنگ در بهره‌گیری از فرصت‌های پویای محیط بین‌المللی در چشم انداز تعاملات منطقه‌ای نموده است (Maqsoudi & Arab, 2011: 74). سه کشور ایران، تاجیکستان و افغانستان، سه عضو جدا افتاده از پیکری واحد هستند که بخش اعظم قلمرو جغرافیایی ایران قدیم را تشکیل می‌داد. زبان فارسی به عنوان محور اصلی اتصال این جمع پریشان، همچنان در هر سه کشور رواج دارد (Chehregani, 2016: 165). ایران به دلیل بهره‌مندی از فرصت‌های غنی فرهنگی، از اهمیت شایان توجهی در میان کشورهای فارسی زبان برخوردار است. قرابت فرهنگی، انسجام روایات تاریخی و اشتراکات مرزی در حوزه فارسی زبانان در کنار تعلق خاطر طیف عظیمی از نخبگان به بازکاوی فرهنگ و تاریخ گذشته، مانع گسست فرهنگی ایران با کشورهای افغانستان و تاجیکستان در این حوزه جغرافیایی شده است (Maqsoudi & Arab, 2011: 74). در واقع کشورهای تاجیکستان و افغانستان با وجود جدایی و استقلال جغرافیایی از بدنه ایران کهن، هنوز پیوندها و اشتراکات مهمی در زمینه‌های فرهنگی و تاریخی دارند که می‌توانند در بازخوانی و احیای این پیوندهای چند قرنه تاریخی و تمدنی خود مجدداً اقدام نمایند. به طوری که همزیستی این سه کشور مزایای بسیار زیادی می‌تواند برای آن‌ها ایجاد کند و نقش پررنگ‌تر آن‌ها در معادلات منطقه‌ای و جهانی را سبب شود؛ اما آنچه که بارز است این است که به دلایل مختلف این کشورها نتوانسته‌اند به ایجاد اتحادی قوی دست بزنند.

چارچوب مفهومی

چارچوب مفهومی پژوهش حاضر مبتنی بر رهیافت نهادی می‌باشد. از منظر رهیافت نهادی مطالعه نهاد‌های سیاسی از اهمیت بسزایی برخوردار است. نهادگرایان تصمیمات و رفتارهای افراد را در ساختار نهادها تحلیل می‌کنند و در تحلیل‌های خود برای نهاد اولویت قائل می‌شوند نهادگرایان نشان می‌دهند که چگونه نهادها با ساز و کارهای بسیار پیچیده، هم محدودیت‌هایی بر رفتار کنش‌گران اعمال می‌کنند و هم از خصلتی امکان ساز برخوردارند. (Kazemi, 2013: 2) نهاددینگی به معنی استحکام و پایداری مفاهیم، هویت‌ها و نهادها از فشارها و نیروهای داخلی و خارجی می‌باشد. نهادینه شدن به مفهوم برخورداری الگوها از نیرو و توان کافی و پایدار برای مقابله با فشارهای وارد بر سیستم می‌باشد. بروس کوهن^۳ نهادی شدن را فرایند توسعه منظمی از هنجارها، پایگاه‌ها و نقش‌های مشخص و بهم پیوسته می‌داند که جامعه آن را پذیرا شده است. از طریق نهادی شدن، رفتارهای خود انگیخته و پیش‌بینی ناپذیر، جای خود را به رفتار نظام یافته و پیش‌بینی پذیر می‌دهد. یکی از ویژگی‌های نهادی شدن این است که بسیاری از رفتارها و کنش‌های افراد در نزد سایرین به کنش‌های قابل پیش‌بینی تبدیل می‌شود. در نتیجه رفتارهای افراد تبدیل به یک موضوع عادی و روزمره می‌شود. نهادی شدن زمانی رخ می‌دهد که نمونه‌سازی متقابل از اعمال عادت شده به وسیله کنشگران وجود داشته باشد. هنگامی که افراد از طریق ارزش‌های نهادهایشان برانگیخته می‌شوند، رفتارها عاقدانه اما نه مشتاقانه خواهد بود. یعنی افراد انتخاب‌های آگاهانه انجام می‌دهند اما این انتخاب‌ها درون مؤلفه‌هایی که توسط ارزش‌های مسلط نهادی ایجاد شده است، باقی خواهد ماند. مارش و اولسون بر این عقیده‌اند که نهادها بر موقعیت، منافع، اولویت‌ها و توان بازیگران سیاسی اثر گذارند (March & Olson, 2005). آن‌ها می‌گویند که علوم سیاسی اجتماع محور است و با تأکید بر زمینه اجتماعی رفتار

¹ - Institutional Approach.

² Institutionalization.

³ Bruce Kohan.

سیاسی، اهمیت ناچیزی برای دولت به عنوان یک علت مستقل قائل می‌شوند. نهادگرایی جدید بر نقش مستقل برای نهادهای سیاسی تأکید می‌ورزد (رودس، ۱۰۰:۱۳۹۰-۹۹). آن‌ها شکل‌گیری سیاست را به وسیله نهادها انجام شدنی می‌دانند و معتقدند که سازمان زندگی سیاسی در نوع سیاست‌ها تفاوت ایجاد می‌کند و نهادها بر روند تاریخ اثر گذارند. اقدامات شکل گرفته به وسیله نهادهای سیاسی زمینه تحول در شیوه‌های توزیع منابع، منافع و قواعد سیاسی می‌گردند... نهادها بر شیوه‌های فعالیت افراد و گروه‌ها در درون و بیرون نهادهای مستقر، بر سطح اعتماد میان شهروندان و نخبگان، بر اهداف مشترک اجتماع سیاسی، زبان مشترک، تفاهم، هنجارهای جمعی و بر معانی مفهیمی مانند دموکراسی، عدالت، آزادی و تساوی اثر گذارند (March & Olson, 1989:159). برخی نظریه پردازان مانند هال 'نهادها را به عنوان قواعد رسمی، رویه‌های پذیرش و رفتارهای عملیاتی استاندارد که روابط میان افراد را در واحدهای متعدد سیاست و اقتصاد سازمان می‌دهند، تعریف می‌نماید. به نظر وی نهادها نه تنها شامل قانون اساسی و رفتارهای سیاسی رسمی می‌شود، بلکه شبکه‌های رسمی کمتر رسمی را در بر می‌گیرد.

پیشینه و مبانی نظری تحقیق

ساخت سیاسی فضایی منطقه

به اعتقاد لویس کانتوری و استیون اشپیگل منطقه: یک نظام تابع یا زیر سیستم شامل یک، دو یا چندین دولت نزدیک به هم می‌باشد که به صورت بی واسطه با هم تعامل و کنش متقابل دارند و با هم پیوند و تعهد مشترک قومی، زبانی، فرهنگی، اجتماعی و تاریخی دارند و احساس هویت آن‌ها گاهی با عملکرد و نگرش‌های دولت‌های خارج از این نظام تقویت شده و افزایش می‌یابد (کانتوری و اشپیگل به نقل از سلیمی، ۱۳۴:۱۳۸۸). مناطق با هر تعریفی که از آن‌ها ارائه شود باید از نظر جغرافیایی از مجموعه‌ای از واحدها تشکیل شده و این مجموعه‌ها باید درون یک سیستم بزرگتر قرار گرفته باشد که دارای ساختار خاص خود می‌باشد (Buzan, Weaver, 2009:37). یک نکته در مطالعات منطقه‌ای مهم و تا حدودی مورد اجماع است و آن اینکه وجود یک جغرافیای مشترک برای شکل‌گیری یک منطقه لازم است اما به هیچ وجه کافی نیست. در برخی مطالعات جدید برای تعریف یک منطقه سه عامل اصلی در نظر گرفته می‌شود: عامل جغرافیایی، عامل ساختاری و عامل ذهنی که گرد هم آمدن این سه عامل در یک مجموعه می‌تواند شکل‌دهنده به یک منطقه باشد و همکاری و ساختارهای منطقه‌ای را پدید آورند (Salimi, 2009:122). بنابر تعریف دیگری، از لیک و مورگان یک منطقه دسته‌ای از کشورهاست که از نظر سیاسی وابستگی متقابل داشته یا تصور می‌کنند که این گونه هستند. به طور کلی، نظریه نظام‌های منطقه‌ای، مناطق را به صورت الگوهای روابط و تعاملات در داخل یک ناحیه جغرافیایی در نظر می‌گیرند که «از درجه‌ای از نظم و ترتیب و انسجام برخوردارند؛ به گونه‌ای که تغییر در یک نقطه بر سایر نقاط تأثیر می‌گذارد» (Leke & Morgan, 2013:29). بروس راست ۵ عامل اصلی را برای شکل‌گیری منطقه و منطقه‌گرایی ذکر می‌کند که عبارتند از: تجانس و همگنی فرهنگی و اجتماعی میان جوامع، نگرش‌های سیاسی و رفتارهای خارجی نزدیک به هم، نهادهای سیاسی لازم برای وجود یک منطقه و روابط منطقه‌ای، وابستگی متقابل اقتصادی میان کشورهای موجود در یک حوزه جغرافیایی و نزدیکی جغرافیایی. «اندرو ویلنامز» نیز شاخص‌های یک منطقه را در قالب ۵ مقوله یا مرحله بدین شرح بیان می‌کند: الف) منطقه‌گرایی به عنوان رشد همگرایی اجتماعی و روندهای تعامل غیرمستقیم اقتصادی و اجتماعی ب) آگاهی و هویت منطقه‌ای که ناشی از یک ذهنیت مشترک در مورد تعلق داشتن به یک اجتماع خاص یا سنت‌ها و فرهنگ و تاریخ مشخص است. ج) همکاری بین دولتی منطقه‌ای که شامل مذاکرات و توافق نامه و قرار دادها و مدیریت مسائل منطقه‌ای توسط دولت‌ها و حکومت‌های منطقه‌ای است. د) همگرایی اقتصادی منطقه‌ای که توسط دولت‌ها گسترش داده می‌شود. ه) انسجام منطقه‌ای که فرآیند به هم پیوستن ضروری بر اساس ۴ فرآیند قبلی است (Salimi, 2009:124). همچنین به نظر پاتریک مورگان برای تعیین و تعریف مناطق، تحلیلگران پنج معیار را ذکر کرده‌اند که عبارتند از:

- ۱- خودآگاهی اعضا از اینکه آن‌ها یک منطقه را تشکیل داده و ادراکات و برداشت‌های دیگران از اینکه یک منطقه وجود دارد
- ۲- مجاورت و نزدیکی جغرافیایی اعضا
- ۳- شواهد و قرائنی دال بر وجود میزانی از خودمختاری و تمایز از نظام جهانی به گونه‌ای که منطقه مورد نظر در قدرت نظام مسلط، دخل و تصرف داشته و استقلال خود را به نمایش گذارد
- ۴- تعاملات شدید و منظم بین اعضا یا وابستگی متقابل قابل توجه آن‌ها
- ۵- درجه بالایی از شباهت‌ها و قرابت‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی (Leke & Morgan, 2013:44).

درک مناطق

مطالعات منطقه‌ای، سنتاً به سه طریق مطالعه می‌شده است. بعضی از تحلیل‌گران سیاست بین‌الملل را این گونه درک می‌کنند که در همه جا وجود داشته و همواره نیز یکسان است در این دیدگاه کشورها در هر سطحی که کنار یکدیگر قرار بگیرند (اعم از منطقه‌ای و جهانی) رفتار مشخص و معینی بروز خواهند داد؛ مناطق هرچند کوچک‌تر از نظام‌های جهانی هستند اما همانند آن‌ها می‌باشند. نظریاتی که برای توضیح ستیز و همکاری جهانی طرح شده‌اند، بدون جرح و تعدیل قابل استفاده در مجموعه‌های منطقه‌ای هستند. با اینکه این دیدگاه غالباً روشنگر است اما اهمیت تحلیل مناطق را انکار می‌کند؛ این در حالی است که اخیراً بر اهمیت مناطق حوزه‌های فعالیت در روابط بین‌المللی، افزوده شده است.

رهیافت دوم یک رهیافت متضاد و متباین است که هر منطقه را به صورت منحصر به فرد در نظر می‌گیرد. در این دیدگاه، خاورمیانه و یا هرمنطقه دیگر، شبیه هیچ جای دیگری نیست. در این دیدگاه هر تبیینی باید ویژه منطقه‌ای خاص باشد. مفروضه‌ها، متغیرها و گزاره‌های مناسب در یک منطقه، وقتی که در منطقه دیگر به کار می‌روند نامرتب یا اشتباه هستند. بنابراین هر منطقه‌ای نیاز به نظریه خاص خود دارد. سومین رویکرد که، تقریباً حد واسط دیگر رهیافت‌ها می‌باشد. براساس رویکرد تطبیقی، مناطق بر رفتار کشورها تأثیر می‌گذارند و سطح تحلیل جداگانه‌ای را تشکیل می‌دهند. در نتیجه، ما توقع نداریم که سیاست منطقه‌ای همانند سیاست جهانی باشد. در این سطح، مناطق از نظر ویژگی‌ها با یکدیگر فرق می‌کنند اما نه بر حسب متغیرها، بلکه از نظر ارزش و اهمیت هر یک از آن‌ها. چنین دیدگاهی، اگرچه تعمیم در مورد مناطق را ممکن و ضروری می‌پندارد، اما در عین حال انتظار بروز الگوهای رفتاری را که ناشی از ویژگی‌ها و خصوصیات فردی مناطق می‌باشد، دارد. رهیافت تطبیقی تصدیق می‌کند که مناطق از نظر ویژگی‌ها یا میزان متغیرهای مشترک با یکدیگر فرق می‌کنند، اما لزوم طرح یک نظریه متفاوت برای هر منطقه را رد می‌کند (Leke & Morgan, 2013:2).

سازه انگاری

سازه انگاری یا برسازنده گرایی (Constructivism) یکی از نظریه‌های مهم در دهه اخیر در روابط بین‌الملل است که نه تنها از نظر فهم نوینی که به ما از روابط بین‌الملل در بُعد «محتوایی» آن می‌دهد، اهمیت دارد بلکه از آنجایی که در عین حال تلاشی است در حوزه فرآیندی اهمیت ویژه‌ای دارد. این نظریه برخلاف نظریه‌های اثبات گرایی کانون بحث را از شناخت‌شناسی به «هستی‌شناسی» انتقال می‌دهد. توجه سازه انگاران از یکسو به انگاره‌ها، معانی، قواعد، هنجارها و رویه‌ها است. تأکید آن‌ها بر نقش تکوینی «عوامل فکری» است که آن‌ها را در برابر «مادّی گرایی» حاکم بر جریان اصلی در روابط بین‌الملل قرار می‌دهد و در عین حال به دلیل پذیرش اهمیت واقعیت مادّی آن‌ها را از پسااختارگرایان متمایز می‌سازد (Moshirzadeh, 2007:323-324). به عبارت دیگر سازه انگاری از نظر هستی‌شناسی، واقعیت‌های اجتماعی را اموری ذهنی قلمداد می‌کنند که از مجموع قواعد، احکام، انگاره‌ها و ... تشکیل شده است که این مفاهیم در طول زمان در یک فضای جغرافیایی خاص تکوین یافته‌اند و متأثر از فرآیندهای مختلف بوده تا به فرم و ساخت فعلی درآمده‌اند.

سازه انگاری رویکردی است که پیش از طرح در روابط بین‌الملل در جامعه‌شناسی معرفت و مباحث فرآیندی در کل علوم اجتماعی مطرح بوده است. ریشه‌های آن در جامعه‌شناسی حداقل به مکتب شیکاگو و پدیدارشناسی برمیگردد که در آن برساخت اجتماعی واقعیت تأکید می‌شود (Hadian, 2003: 912). این نظریه از دهه ۱۹۹۰ وارد مباحث روابط بین‌الملل شد و محصول مناظره راسیونالیسم و رادیکالیسم در این عرصه می‌باشد. «الکساندر ونت» یکی از تأثیرگذارترین سازه انگاران این نظریه را چنین تعریف می‌کند: سازه انگاری تئوری ساختاری سیستم بین‌المللی است که گزاره‌های اصلی آن بدین شرح است: الف) دولت‌ها واحدهای اولیه تحلیل در تئوری سیاسی بین‌المللی هستند. ب) ساختارهای کلیدی در سیستم دولت‌ها بیش از آنکه مادّی باشند بین الازدهانی هستند. ج) بخش مهمی از منافع و هویت دولت‌ها به وسیله این ساختارهای اجتماعی ساخته می‌شوند نه تحت تأثیر طبیعت انسانی و سیاست داخلی دولت‌ها. سازه انگاری با برهم زدن مرز میان «برساخت» و «واقعیت عینی» از یکسو و واقعیت و ارزش از سوی دیگر شیوه‌های تحلیلی جدیدی ارائه می‌دهد. در این رهیافت دیگر طبیعت گرایی ملاک نیست بلکه مؤلفه‌های فرهنگی و تفسیرگرایانه در کانون توجه قرار می‌گیرد. بر همین اساس، نقش «ذهن» در ساختن آن مورد بحث قرار می‌گیرد. به صورتی که دیگر واقعیت سیاسی و بین‌المللی به عنوان امری کاملاً عینی و مستقل از درونیات و فرهنگ دانسته نمی‌شود. طبق این تر فعالیت انسانی صرفاً در محیط فیزیکی دگرگونی ایجاد نمی‌کند بلکه به روابط اجتماعی ساختارها و نهادهای اجتماعی نیز شکل می‌دهد و مهمتر از آن سازنده واقعیت اجتماعی می‌باشد. این واقعیت سیاسی و اجتماعی بر اساس شیوه صحبت کردن و اندیشیدن افراد درباره واقعیت نضح می‌گیرد. به این ترتیب شناخت‌های اجتماعی در شکل‌گیری فاکت‌های اجتماعی نقش دارند، در واقع شناخت‌های اجتماعی برساخته این شیوه صحبت کردن و اندیشیدن افراد درباره واقعیت می‌باشند. ساخته شدن واقعیت یعنی معنادار شدن آن، سازه انگاری درباره شیوه‌های این

معنادار شدن و تولید واقعیت و بازتولید آن در قالب‌های مختلف روانشناختی، اجتماعی و فرهنگی تحقیق می‌کند. التفات انسانی به جهان بر همین اساس ساخته می‌شود (Moeini Alamdari & Rasakhi, 2010, 184).

بر اساس رویکرد سازه‌انگاری یک سیستم منطقه‌ای زمانی وجود دارد که دولت‌های منطقه‌ای و همچنین بازیگران بیرونی بر این باور باشند که این دولت‌ها به وجود آورنده یک منطقه هستند. مطابق این نظریه امنیت و انسجام منطقه‌ای ناشی از احساس پایدار و مستحکم تعلق به منطقه، احساس مسئولیت متقابل، سطح بالای وابستگی و همچنین شناخت مشترک می‌باشد. بنابراین امنیت کشورها و بی‌نظمی سیستم بین‌المللی به نوع برداشت و ادراک واحدهای منطقه‌ای از یکدیگر بستگی دارد. سازه‌انگاری عمدتاً روی آگاهی و هویت منطقه‌ای، احساس تعلق به یک اجتماع منطقه‌ای خاص و یا آنچه اصطلاحاً «منطقه‌گرایی شناختی» گفته می‌شود تمرکز می‌کند. سازه‌انگاران معتقدند که با درک ساختارهای بین‌الذهانی می‌توان جهت تغییر منابع و هویت‌ها و نیز ظهور اشکال جدید، همکاری را در طول زمان ردیابی کرد. در رابطه با مناطق مفهوم هویت به دو گونه اصلی بکار گرفته می‌شود: نخست منطقه‌ای زمانی منطقه خواهد بود که هویت خاصی به آن منتسب باشد. زمانی که منطقه در درون یک چارچوب خاص، از چنین موقعیتی برخوردار گردید مجموعه‌ای از حقوق، وظایف و خصلت‌هایی که چگونگی اقدام آن در برابر دیگران را بیان می‌نمایند به آن پیوند می‌یابند ضمن اینکه با چه واحدهایی نیز باید دست به اقدام بزند روشن می‌گردد. دوم اینکه افراد در درون یک چارچوب گفتار به منطقه خاص پیوند می‌یابند. به عبارتی دارای یک هویت منطقه‌ای خاص خواهند شد (Ghasemi, 2011: 79). به اعتقاد سازه‌انگاران، جنبه سیاسی منطقه‌گرایی از جنبه اقتصادی آن اهمیت بیشتری دارد زیرا منطقه‌گرایی ساختاری دفاعی در برابر جهانی شدن می‌باشد. علاوه بر این آن‌ها در تحلیل مسائل مرتبط با منطقه‌گرایی معتقد به ارتباط مستقیم امنیت و منطقه‌گرایی هستند. سازه‌انگاران همانند نظریه پردازان کنش‌گفتاری بر این اعتقادند که معادله قدرت و امنیت در منطقه‌گرایی مدرن تغییر یافته است. در این ارتباط، قدرت با شاخص‌های متفاوتی از دوران گذشته همراه می‌باشد. زمانیکه عناصر قدرت با دگرگونی روبرو شوند در آن شرایط ماهیت جنگ‌ها نیز دچار تغییراتی خواهد شد. کشورها بدون معادله نظامی نمی‌توانند رفتار راهبردی خود را طراحی نمایند. بنابراین هنجارها را می‌توان انعکاس انتظارات جمعی دانست. این امر زمینه را برای ایجاد ارتباط بین مؤلفه‌های داخلی و بین‌المللی فراهم می‌سازد. رویکرد سازه‌انگاران در مورد شکل‌بندی‌های امنیتی در دوران آینده و ظهور جنگ‌های جدید مبتنی بر بازسازی و بازآفرینی هنجارها از طریق کنش متقابل نمادین می‌باشد. رویکرد سازه‌انگاران نشان می‌دهد هنجارها به عنوان انتظارات جمعی، اقدام به تعیین اعتبار و به رسمیت شناختن هویت نموده و بدین ترتیب آن‌ها را به وجود می‌آورند. از نظر آن‌ها انتظارات بین‌المللی بر ساختارهای بین‌المللی نیز تأثیر می‌گذارد، در نتیجه تلاش برای پل زدن بین نظام‌های داخلی و بین‌المللی یکی از رویکردهای عمده سازه‌انگاران است و این مسأله باعث شده تا آنان امنیت داخلی و خارجی بازیگران را با یکدیگر مرتبط بدانند. پیوند شاخص‌های مربوط به امنیت داخلی و بین‌المللی بیانگر آن است که کشورها در روند تأمین اهداف راهبردی خود نیازمند بهره‌گیری از الگوها و شاخص‌های نرم‌افزاری و اتحاد و همکاری می‌باشند (Mah Pishanian, 2011: 49).

بنیان‌های سازه‌انگاری

هستی‌شناسی

هستی‌شناسی ضمن توجه به «چرایی» و «چه چیزی» شناخت، به بحث وجود و هستی واقعیت توجه دارد و قلمرو وجود را مورد سؤال و پژوهش خود قرار می‌دهد و به سرشت قوام بخش واقعیت اجتماعی و سیاسی یعنی اساسی‌ترین اندیشه‌ها در حیطه جوهر و ذات چیزها می‌پردازد. اونف معتقد به این است که بحث‌های هستی‌شناسی به جهان چنانکه گویی ما موجودیت آن و نه خصوصیت آنرا مسلم و قطعی فرض می‌کنیم می‌پردازد (Shafiei & Rezaei, 2012: 64). سازه‌انگاری از جمله نظریات دارای هستی‌شناسی معناگراست که از درون چارچوبه رویکرد انتقادی معتقد است رویکردهای خردگرا به دلیل کم توجهی به عنصر فرهنگ و مجموع انگاره‌ها در تحلیل مسائل پیرامون دچار نقصان می‌باشند (Shafiei & Rezaei, 2012: 64). سازه‌انگاری از حیث هستی‌شناسی از ایدئالیسم در مقابل ماتریالیسم و از ذهنیت‌گرایی در مقابل عینیت‌گرایی دفاع می‌کند. از مباحث مهم هستی‌شناسی برای سازه‌انگاران بحث هویت و ساختار - کارگزار می‌باشد: ۱) هویت: عبارت است از فهم‌ها و انتظارات در مورد خود. برای سازه‌انگاران، سازه‌های تمدنی، عوامل فرهنگی، هویت‌های دولتی همراه با اینکه چگونه به منافع دولت‌ها شکل می‌دهند مهم است چرا که این‌ها نوعی جهان بینی ایجاد می‌کنند و بر الگوهای تعامل بین‌المللی اثر می‌گذارند. اگر چه مؤلفه‌های هویت در عرصه داخلی و بین‌المللی فرق دارد با این حال حداقل نظم و پیش‌بینی‌پذیری را ممکن می‌سازند، جهان بدون هویت‌ها جهان هرج و مرج، غیرقابل تحمل و جهانی بسیار خطرناکتر از دوره آنا‌رشی خواهد بود. هویت‌ها نیز همیشه با منافع در تعامل هستند. ۲) ساختار - کارگزار: به اعتقاد سازه‌انگاران، ساختار و کارگزار به شکلی متقابل به یکدیگر قوام می‌بخشند و ساختارهای اجتماعی نتیجه پیامدهای کنش انسانی هستند. خود ساختارها به عنوان پدیده‌های نسبتاً پایدار با تعامل متقابل، خلق می‌شوند و بر اساس آن‌ها کنشگران، هویت‌ها و منافع خود را

تعریف می‌کنند. اعمال دیدگاه ساختار-کارگزار در خصوص سازه انگاری به این معنا خواهد بود که سازه‌های روابط بین‌الملل دیگر نه برساخته عوامل عینی و نه برساخته عوامل ذهنی و تفسیری محض تصور نخواهد شد، بلکه عملکرد روابط بین‌الملل منتج از درهم تنیدگی عوامل ساختاری و کنشی دانسته می‌شود و عوامل کنشی و ساختاری تنها به صورت تحلیلی از یکدیگر قابل تفکیک خواهند بود (Moeini Alamdari & Rasakhi, 2010, 184)

معرفت‌شناسی

معرفت‌شناسی در ساده‌ترین تعریف آن عبارت از این است که ما چگونه می‌دانیم چیزی را که می‌دانیم، می‌دانیم. تفکر سازه انگاری بر اساس این تلقی شکل گرفته است که واقعیت را مستقل از ذهن نمی‌توان بررسی نمود و واقعیت امری بین‌ذهنی است و فاعلیت در شکل‌گیری آن نقش دارد. پس واقعیت سازه انگاران یک واقعیت ساخته ذهنی است و این ذهن به اجتماع هم ارتباط می‌یابد. پس یک سازه انگار وقتی وارد واقعیت سیاست می‌شود که تمام واقعیت را ساخته شده می‌داند به عبارت دیگر سازه انگاری با نفی استقلال امر عینی از ذهنی، امکان شناخت استعلایی، عام و رها از ارزش را رد می‌کند. البته از نظر آن‌ها دنیای مادی وجود دارد ولی فاعلان و کارگزاران در آن واقعیت تصرف می‌کنند. پس تمام تحلیلگران گفتمانی در این چارچوب قرار می‌گیرند. تفکر سازه انگاری همچون تحلیلی گفتمانی دارای این پارادوکس است که در عین حال هر چیزی که بر اساس فاعلیت اتفاق می‌افتد، اما فاعلیت نمی‌تواند آنرا به دلخواه بسازد. از نظر سازه انگاران واقعیت امری در حال شکل‌گیری است و حالت «تاریخی» دارد و نباید آنرا مطلق در نظر گرفت (Moeini Alamdari & Rasakhi, 2010, 184). سازه انگاران در نگاهشان به انسان او را موجودی اجتماعی می‌بینند و برای وجه پدیدارشناسی انسان اهمیت قائل‌اند. آن‌ها معتقدند که پدیده‌ها ساخته می‌شوند پس فرهنگ در اینجا بسیار مهمتر از طبیعت است. آن‌ها بر ابعاد تاریخی و ویژگی‌های مشخص جغرافیایی یعنی عنصر مکان و زمان تأکید می‌کنند. سازه انگاران بازنمایی را جایگزین عینی‌گرایی می‌نمایند، این جایگزینی از لحاظ معرفت‌شناسی مهم است زیرا یک چرخش معرفت‌شناسی است و تأثیر بسیار زیادی در شکل‌گیری یک سری نظریه‌های جدید در رشته‌های مختلف همچون علوم سیاسی داشته است به طوری که در دهه‌های شصت و هفتاد شاهد یک چرخش از رئالیسم به سازه انگاری هستیم. بحث دیگری که در سطح معرفت‌شناسی مطرح می‌شود رابطه میان «تفهم» و «تبیین» است. سازه انگاران اولیه بر این تأکید داشتند که مطالعه ایده‌ها، هنجارها و سایر معانی مستلزم روش «تفسیری» است که روابط میان معانی بین‌ذهنی را دریابد. برای راگی (Ruggie) سازه انگاری مقید به ساخت نظریه‌های فرضی -استنتاجی نیست و مفاهیم آن در وهله نخست برای کمک به تفسیر معنا و اهمیتی است که کنشگران به وضعیت جمعی ای که خود را در آن می‌یابند، می‌دهند. در نظر او قواعد تکوینی توضیح علی نیستند اما مناسب و کافی هستند. سازه انگاری ممکن است به تبیین علی نیز بپردازد که در این حالت به تبیین «روایی» می‌پردازد. او به فهم و هم تبیین حیات اجتماعی و بین‌المللی توجه دارد. در حالت تبیین روایی از طریق توضیح چگونگی نقش فهم در شکل‌گیری رفتارهای انسانی، در واقع از مؤلفه تفسیری برای تبیین استفاده می‌کنند. بدین ترتیب، شناخت فهم‌های فردی یا گروهی به تبیین پدیده سیاسی و بین‌المللی یاری می‌رساند (Moeini Alamdari & Rasakhi, 2010, 189).

مواد و روش تحقیق

پژوهش حاضر به لحاظ روش تحقیق از نوع توصیفی - تحلیلی می‌باشد. اطلاعات و داده‌های مورد نیاز برای این پژوهش به صورت کتابخانه‌ای و استفاده از کتب، مقالات علمی و سایت‌های اینترنتی معتبر جمع‌آوری گردیده است. در نهایت تجزیه و تحلیل و استنتاج مبتنی بر این اطلاعات بر مبنای تحلیل کیفی صورت گرفته است.

بحث و ارائه یافته‌ها

محدوده مجموعه کشورهای فارسی زبان

کشورهای فارسی‌زبان کشورهایی هستند که در آن‌ها زبان فارسی، زبان رسمی تلقی می‌شود یا در کنار زبانی دیگر، یکی از زبان‌های رسمی است. در حال حاضر، زبان فارسی در کشورهای ایران، افغانستان و تاجیکستان زبان رسمی محسوب می‌شود. تارنمای شبکه خبری 'اس. بی. اس' استرالیا به نقل از ایرنا در تاریخ ۱۳۹۴/۱۲/۱۰ می‌نویسد علاوه بر کشورهای ایران، افغانستان و تاجیکستان زبان فارسی در ازبکستان، پاکستان، عراق، بحرین، ترکیه، قرقیزستان و قزاقستان و بخش بسیار کوچکی از چین از دیرباز صحبت می‌شود و به واسطه افزایش مهاجرت ها در قرن اخیر به کشورهای دیگر نیز راه یافته است. اس. بی. اس در ادامه بیان می‌کند: ایران با عنوان بزرگترین کشور فارسی زبان دنیا، فارسی در آن زبان رسمی است. پس از ایران، کشور افغانستان بیشترین جمعیت فارسی زبانان را در خود جای داده است که زبان فارسی در

آنجا 'دری' نامیده می‌شود. زبان دری یکی از دو زبان رسمی افغانستان است و حدود ۱۵ میلیون نفر به این زبان صحبت می‌کنند. شاخه دیگری از زبان فارسی، 'تاجیکی' یا 'فرارودی' نامیده می‌شود. این گویش همانگونه که از نام آن بر می‌آید، در تاجیکستان رواج دارد و اقوام تاجیک مقیم کشورهای ازبکستان، قرقیزستان و قزاقستان نیز به آن سخن می‌گویند. اقلیت تاجیک در ازبکستان، بزرگترین اقلیت پارسی گوی جهان را تشکیل می‌دهند. برغم فشار بسیاری که این اقلیت تاجیک به خاطر نژاد و فرهنگ از سوی دولت ازبکستان متحمل می‌شوند، تاجیکی همچنان به عنوان زبان مادری آن‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد. در بخش کوچکی از غرب چین نیز که با نام 'تاشقرغان' شناخته می‌شود، اقلیت کوچکی از مردم تاجیک زندگی می‌کنند که تاجیکی صحبت می‌کنند. نوعی دیگری از فارسی، عجمی نامیده می‌شود که در واقع گویشی از فارسی به شمار می‌آید. پاره‌ای از واژگان فارسی عجمی، از لغات اصیل تر و قدیمی فارسی و تعدادی دیگر از کلمات آن از زبان عربی گرفته شده است. این گویش در مناطق جنوبی استان فارس و هرمزگان و کشور بحرین رواج دارد. این شبکه خبری همچنین بیان می‌دارد: فارسی با دو خط نوشته می‌شود. خط اصلی که در ایران و افغانستان مورد استفاده قرار می‌گیرد، خط فارسی است که از خط عربی مشتق شده است و در واقع توسط اکثریت فارسی زبانان دنیا مورد استفاده قرار می‌گیرد. خط رایج در تاجیکستان، خط سیریلیک است که میراث دوره شوروی است. پس از سه کشوری که فارسی در آن‌ها زبان رسمی است، کشور پاکستان در کنار ازبکستان، با بیش از یک میلیون و ۸۰۰ هزار نفر، بیشترین فارسی زبانان دنیا را در خود جای داده است. که پاکستانی‌های فارسی زبان هستند، نه مهاجران فارسی زبان. همچنین زبان فارسی در میان کردهای عراق هم شناخته شده است. علاوه بر آن جمعیت بسیار بزرگی از فارسی زبانان هم اکنون در آمریکای شمالی، اروپا، کشور های حوزه خلیج فارس، شرق آسیا و استرالیا زندگی می‌کنند (خبرگزاری ایرنا).

سوابق تاریخی و تعلقات فرهنگی در منطقه

امروز دیگر، حتی آنانکه دارای کمترین اطلاعات تاریخی هستند، می‌دانند که از آغاز تشکیل حکومت و بخصوص پس از تشکیل امپراتوری هخامنشی تا امروز تمامی قدرت‌های جهانی، اگر چشمی به هر جای دنیا داشته‌اند، چشم دیگرشان متوجه ایران بوده است. و همه کسانی که فکر تسلط بر جهان را در سر پرورانده‌اند، به خوبی آگاه بوده‌اند که بدون تسلط بر ایران، این امر امکان‌پذیر نیست. منطقه‌ای که ایران خوانده می‌شود، جغرافیای گسترده متأثر از فرهنگ ایرانی در طی تاریخ چند هزار ساله گذشته است. از دید سیاسی این نام به کشوری داده می‌شود که در جنوب باختری آسیا، در آن بخش از گیتی که خاورمیانه‌اش می‌خوانند، واقع است. از دید جغرافیایی، این نام پهنه‌ای گسترده‌تر از کشور ایران را دربر می‌گیرد و سراسر فلات ایران را می‌پوشاند. از دید فرهنگی، این نام در برگیرنده همه مردمانی است که بر اساس آیین‌های ایرانی سر می‌کنند و به زبان‌های ایرانی سخن می‌گویند (Mojtehdzadeh, 2013: 331). در واقع بعد از گذشت قرن‌های متوالی، ایران امروز دارای مرزهای سیاسی و جغرافیایی مشخصی است که در نقشه‌های جغرافیا پیداست؛ ولی مرزهای ناپیدایی دارد که آن را حوزه تمدن، فرهنگ و تاریخ ایران می‌دانیم. پهنه‌ای که در شمال تا رود سیحون، در شرق تا ترکستان چین، در غرب تا کرانه‌های مدیترانه (ترکیه فعلی) و در جنوب تا شمال هند و کشمیر و بنگال گسترده است. این حوزه تمدنی شامل ایران، آسیای مرکزی (ازبکستان، ترکمنستان، تاجیکستان، قزاقستان و قرقیزستان)، افغانستان، قفقاز (آذربایجان، گرجستان و ارمنستان)، تبت و پامیر، شبه قاره (پاکستان، هند و بنگلادش)، آسیای صغیر، بالکان و شامات قدیم (ترکیه، بوسنی، سوریه و عراق) را شامل می‌شود. پس وقتی ما می‌گوئیم ایران فرهنگی، منظور مناطقی است که در آنجا فرهنگ ایرانی ریشه‌های اصلی آن از دل تمدن ایرانی نشأت گرفته، حضور دارد و این مناطق نمی‌تواند به مرزهای سیاسی محدود شوند و ایران امروزی به لحاظ فرهنگی با این مناطق ریشه تاریخی چند هزار ساله دارد.

یکی از مهم‌ترین مسائل پیرامون این اصطلاح، تعریف حدود و مفهوم آن و روشن کردن ملاک‌ها و معیارهاست. از میان معیارهای تعریف حوزه ایران فرهنگی، می‌توان به ویژگی‌های قومی، جغرافیایی-تاریخی و فرهنگی (زبان، دین، هنر ...) اشاره کرد. از یک دیدگاه، رشته مشترک پیونددهنده و برساننده این اصطلاح، تاریخ مشترک و در نتیجه، تجربه تاریخی مشترک است که در آداب و رسوم و آئین‌ها، یعنی در بخش‌هایی از فرهنگ نمایان می‌شوند. زبان در مقام مهم‌ترین مؤلفه فرهنگ یکی از ملاک‌های معرفی شده برای تعیین حدود مصداقی این اصطلاح است (Hajian, 2015: 8). و اما از دل حوزه فرهنگی ایران قدیم، در طول زمان، مناطقی از منظر سیاسی بر آمده‌اند که اکنون اگر مرزهای مستقیم و غیرمستقیم ایشان، با ایران امروزی، از میان برداشته شود، بی هیچ مشکلی قادرند در کنار دیگر هموطنان فرهنگی خود زندگی کنند. فرهنگ در این عصر به عنوان عاملی مهم و تعیین‌کننده در قوام و تداوم بخشی به منافع و اهداف منطقه‌ای کشورها می‌تواند از جایگاه ویژه‌ای برخوردار باشد. برخی از ارکان فرهنگی مشترک تأثیرگذار و ابزار اصلی تعامل بین ایران و کشورهای افغانستان و تاجیکستان می‌تواند به قرار زیر باشد:

۱) زبان فارسی؛ تبلور پیوندی کهن

زبان پارسی و دیگر زبان‌های ایرانی می‌تواند به منزله برسازنده هویت مشترک با کشورهای تاجیکستان و افغانستان به کار آید و عامل پیوند میان ایران و ملل واقع در این حوزه جغرافیایی به شمار آید. زبان فارسی مهم‌ترین عامل حفظ و بقای هویت ایرانی در اعصار مختلف تاریخ بوده و ایرانیان با تکیه اصولی بر این رکن اساسی و مهم هویتی از آغاز قرن چهارم هجری، سبب استحکام پایه‌های هویت ایرانی شدند. با توجه به وسعت سرزمین ایران، پراکندگی جغرافیایی و سیاسی، تشتت و تنش‌های فرهنگی - اجتماعی، هویت ملی ایرانیان در برخی از ادوار تاریخی با بحران مواجه شده بود و زبان فارسی تنها عاملی بود که سبب حفظ هویت فرهنگی ایرانیان در این شرایط گردید.

۲) آئین و سنن؛ نمادی بر تداوم فرهنگ

آداب و سنن از عناصر مهم و ضروری برای بقای فرهنگی جوامع به شمار آمده و گامی مؤثر برای دستیابی به هویت محسوب می‌گردد. فرهنگ هر جامعه در پیوند با سنن و آداب و رسوم و در شبکه مناسبات اجتماعی معنا و مفهوم یافته و تداوم آن در گرو پویایی و استمرار آن در کنار دیگر عناصر فرهنگی می‌باشد. از جمله این آیین‌ها می‌توان به جشن نوروز، جشن مهرگان و جشن سده اشاره کرد. نوروز نه تنها نقش بزرگی در هویت و همبستگی جامعه امروز ایران ایفا می‌کند بلکه به نیکی می‌تواند رشته پیوند همه کسانی باشد که خارج از مرزهای جغرافیایی امروز ایران به نوروز عشق می‌ورزند و احترام می‌گذارند. نوروز از جشن‌های باستانی ایرانیان است که امروزه در محدوده جغرافیایی ایران باستان از جمله تاجیکستان و افغانستان هر سال برگزار می‌گردد؛ حتی امروزه سهم تاجیکستان در برگزاری مراسمات باشکوه نوروز بسیار گسترده‌تر از ایران است.

۳) هنر

ایرانیان از اعصار گذشته تا به امروز دارای آثار هنری ویژه بوده‌اند، به طوری که در خلاقیت هنری ممتاز بوده‌اند. از جمله هنرهای مشترک تاریخی که می‌تواند در برگرفته هویت ویژه برای سه کشور (ایران، افغانستان و تاجیکستان) شود، هنر معماری و موسیقی و آثار ادبی می‌باشد. شیوه سبک معماری ایرانی در برگرفته کشورهای میان رودان (عراق)، ایران، افغانستان، پاکستان، کشورهای ماوراء النهر تاجیکستان، ازبکستان تا هندوستان می‌باشد.

بسیاری از ادوات و آلات موسیقی که امروزه در آسیای مرکزی رواج دارد مثل تار، تنبور، سرود و دلربا همه با همان نام‌های فارسی دری معمول گردیده و این معرف این است که این سازها اصلیتی ایرانی داشته و به آسیای مرکزی رفته است (Anousheh, 2014: 21). آثار ادبی که عمدتاً به زبان فارسی نگاشته شده‌اند، معرف بینش، باورها، ارزش‌ها، آرزوها و دردها و رنج‌ها در قالب نظم و نثر می‌باشد و به شکل منظومه های عرفانی، عشقی و حماسی می‌تواند در حکم محور همگرایی در بین سه کشور شناخته شود.

۴) دین

به دلیل موقعیت جغرافیایی تاجیکستان و افغانستان و برخورد با فرهنگ‌های همسایه، ادیان گوناگون با مذاهب مختلف در تاریخ این کشورها دیده می‌شود اما امروزه دین اسلام در این دو کشور به عنوان یکی از عوامل پیونددهنده فرهنگی با ایران می‌تواند محسوب شود. مؤلفه‌ها و ساختارهای فرهنگی ذکر شده در بالا می‌تواند سازنده هویت مشترک و در نتیجه ایجاد منطقه‌ای جدید در بین این سه کشور گردد.

زمینه‌های عملی در جهت منطقه‌سازی

ایجاد اتحاد و یکپارچگی دولت‌ها در راستای بهره‌مندی از ظرفیت‌ها و فرصت‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی مستلزم دریا فت صحیح کنش‌گران از تعاملات و تحولات ساختارهای سیاسی - فرهنگی و اقتصادی نظام بین‌الملل است. همگرایی منطقه‌ای در برگرفته مجموعه‌ای از تعاملات در راستای دستیابی به اهداف اقتصادی، یک پارچگی و انسجام فرهنگی، رقابت و اعمال نفوذ قدرت‌های سیاسی و امنیتی است که تلاش دارند اهداف و منافع ملی خود را در چارچوب تحولات جهانی تعریف نمایند و محدودیت‌های ناشی از گسترش نفوذ بازیگران غیردولتی، سربرآوردن سازمان‌های تأثیرگذار در معادلات بین‌المللی و شرایط عصر جهانی شدن را به فرصت‌هایی برای تأمین خواسته‌ها و منافع خود تبدیل نمایند. این امر دولت‌ها را مقید می‌سازد که به منظور تحقق اهداف و منافع خود از اشتراکات فرهنگی و تاریخی به عنوان پشتوانه‌ای عظیم، قابل اعتنا و قابل تأمل، در ایجاد ائتلاف و اتحادهای منطقه‌ای بهره گیرند. (Maqsoodi & Arab, 2011: 74)

پس امروزه هنگامی که صحبت از منطقه‌سازی می‌کنیم منظورمان روندی است که طی آن با تکیه بر نقاط مشترک، جوامع متفاوت از منظر نوع حکومت و توان اقتصادی - سیاسی و نظامی، بدان سمت حرکت می‌کنند که موانع موجود بر سر همگرایی هر چه بیشتر، از میان برداشته شده و در نهایت به یک وحدت سازمانی با ساختارهای مشابه سیاسی - اقتصادی و فرهنگی منجر شود. بنابراین در طرح تشکیل « منطقه فارسی زبان » تلاش می‌شود تا نقاط مشترک برجسته شده و زمینه‌های همکاری و همگرایی در زندگی عملی، گسترش یابد. از این منظر و

با توجه به مطالب بالا در زمینه‌های میراث مشترک فرهنگی، زبانی، تاریخی، جغرافیایی و ...، این زمینه‌ها، کاملاً مهیا و فراهم است. از آنجا که مشترکات فرهنگی و اجتماعی میان کشورها از توان بالای انسجام بخشی در میان ساختارهای مختلف فرهنگی و نهادهای آموزشی برخوردار است، لذا قادر است درجه بالایی از همبستگی اجتماعی را در بین کشورها ایجاد نماید، به طوری که پذیرش سیاست‌های فرهنگی در پی‌گیری اهداف منطقه‌ای و دستیابی به امتیازات و منافع منطقه‌ای کشورها به عنوان اصلی کارآمد، همواره مورد توجه دولت‌ها بوده است (همان: ۷۸). بنابراین این منطقه با قدمت هزاران سال و زمینه‌های مشترک می‌تواند در قالب ساختارهای سیاسی فضایی منطقه‌ای به یک اتحاد دست پیدا کند. وجود چنین منطقه‌ای در فضای بین‌الملل از منظر حداقل چندین هزار سال تاریخ مشترک، فرهنگ مشترک، سنن، آئین و رسوم مشترک، زبان مشترک و حس وابستگی در بین مردمان این منطقه بزرگ (ایران فرهنگی) به خوبی قابل شناسایی خواهد بود و اهداف بیشماری را نیز می‌تواند دنبال نماید. این امر همچنین می‌تواند زمینه ساز رویه‌ها و رفتارهای همکاری جویانه‌تر منطقه‌ای در زمینه‌های اقتصادی، صنعتی و ... گردد.

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

براساس رویکرد سازه انگاری منافع و هویت دولت‌ها امری از پیش تعیین شده نیست بلکه در قالب تعاملات شکل گرفته و انسجام می‌یابد، لذا با توجه به پیچیدگی‌های نظام بین‌الملل در این عصر، همگرایی منطقه‌ای از اهمیت بسیاری در تعاملات منطقه‌ای برخوردار است. از آنجا که بخش‌های وسیعی از حوزه آسیای مرکزی و همسایگان فعلی ایران در گذشته در بخشی از قلمرو پادشاهی ایرانی بوده‌اند، لذا اشتراکات فرهنگی و تمدنی بسیاری می‌توان میان ایرانیان و این کشورها مشاهده کرد. فرهنگ و تاریخ مشترک (از جمله تکلم به زبان فارسی، آئین و سنن همچون نوروز، سیزده بدر و ... در کنار هنر موسیقی و معماری) میان ایران و کشورهای افغانستان و تاجیکستان می‌تواند محوری مستحکم و ضامن پیوندی عمیق در ایجاد اتحاد و همکاری در جهت تأمین اهداف منطقه‌ای، از سوی تصمیم‌گیرندگان مورد اقبال قرار گیرد. شناخت صحیح و منطبق با واقعیت می‌تواند ایران را در تعمیق روابط خود با کشورهای این منطقه با توجه به ظرفیت‌های غنی فرهنگی یاری رساند. البته لازم به ذکر است که همواره بسیاری از متغیرها و عوامل منفی بازدارنده نیز در سر راه هم‌گرایی و نزدیکی کشورهای ایران، افغانستان و تاجیکستان وجود دارد. اهم این موانع، اختلاف در سطح اقتصادی، ترس از تجارت مواد مخدر در افغانستان، حضور قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای که نوعی رقابت ژئوپلیتیکی بین آن‌ها را سبب شده و نیز تمایل کشورهای افغانستان و تاجیکستان به بازیگران جهانی مخالف ایران، از جمله ایالات متحده می‌باشد که بدون توجه به این عوامل هرگونه اقدامی در زمینه منطقه‌سازی می‌تواند به شکست منجر شود.

References

1. Afzali, R. , Motaghi, A. , Mostaqi, A. (2011). "Investigation and Explanation of Moderate Islamic Geopolitics in Turkey's Foreign Policy from 1995 to 2011 with a Structural Approach. " *Foreign Relations Quarterly*, 3(4), 175-202.[In Persian]
2. Anousheh, I. (2014). "The Role of Culture in the Foreign Relations of the Islamic Republic of Iran in Central Asia (with an Emphasis on Afghanistan and Tajikistan). " *Proceedings of the 7th International Virtual Conference on New Developments in Iran and the World*, 17-25.[In Persian]
3. Bowden, B. , & Weaver, E. (2009). "Regions and Powers. " (R. Ghorbanpour, Trans.). *Strategic Studies Research Center*, 1st Edition. [In Persian]
4. Chehregani, R. (2016). "Analysis of Aspects of Resistance in the Popular Literature of Persian-speaking Countries. " *Journal of Persian Language and Literature Research*, 43, 161-188.[In Persian]
5. Dehghani Firouzabadi, J. , & Javidi, A. (2010). "Structuralism Theory and International Organizations. " *Research in Politics*, 12(28), 87-112.[In Persian]
6. Ghasemi, F. (2011). "International Relations Theories and Regional Studies. " *Tehran: Mizan*. [In Persian]
7. Hadian, N. (2003). "Structuralism: From International Relations to Foreign Policy. " *Foreign Policy Quarterly*, 17(68), 915-949.[In Persian]
8. Hajian, K. (2015). "Investigating the Capacities of Persian Language and Literature in Promoting the Values of the Islamic Revolution in Tajikistan and Afghanistan. " *Cultural Studies-Communications*, 16(31), 7-38.[In Persian]

9. Khodayar, I. (2012). "Iran's Cultural-Civilizational Sphere in Central Asia. " *National Studies Quarterly*, 14(2), 27-48.[In Persian]
10. Lake, D. A. , & Morgan, P. A. (2013). "Regional Orders: Securing in the New World. " (J. Dehghani Firouzabadi, Trans.). 2nd Edition, Tehran: Strategic Studies Research Center. [In Persian]
11. Mah Pishanian, M. (2011). "Regionalism in the Middle East: An Analysis from the Perspective of Structuralism and Rational Choice. " *Middle East Studies Quarterly*, 18(64), 39-66.[In Persian]
12. Maqsoudi, M. , & Arab, M. (2011). "Shahnameh: The Field of Cultural-Identity Interaction of Iran with Persian-speaking Countries. " *Journal of Political Studies*, 4(14), 73-92.[In Persian]
13. Moeini Alamdari, J. , & Rasakhi, A. (2010). "Structuralism Methodology in the Field of International Relations. " *Political and International Research Quarterly*, Islamic Azad University, Shahreza Branch, 4, 183-214.[In Persian]
14. Mojtehdzadeh, P. (2013). "Political Geography and Geopolitics. " 6th Edition, Tehran: Samt Publications. [In Persian]
15. Moshirzadeh, H. (2007). "Transformation in International Relations Theories. " 3rd Edition, Tehran: Samt Publications. [In Persian]
16. Salimi, H. (2009). "Southwest Asia as a Region? Analyzing the Applicability of Region to Southwest Asia. " *Geopolitics Quarterly*, 5(2), 116-137.[In Persian]
17. Shafiei, N. , & Rezaei, F. (2012). "Critique and Evaluation of Structuralism Theory. " *Journal of Political Research*, 1(4), 63-85.[In Persian]
18. Simbar, R. , & Ghasemeh, M. (2010). "Regional Politics of the Caspian Sea from the Perspective of Structuralism with Emphasis on the Legal Regime of the Caspian Sea. " *Central Asia and Caucasus Studies*, 72, 69-100.[In Persian]
19. Sokout, M. R. (1993). "Mutual Political Positions of Iran and Tajikistan. " Master's Thesis, Imam Sadeqh University. [In Persian]
20. Vahabpour, P. (2005). "The Role of European Union Integration from the Perspective of Structuralism. " *Research in Law and Politics*, 14, 125-148.[In Persian]

